

'Zodra leerlingen een cijfer krijgen, stopt het leren'

WEG MET DE TOETSCULTUUR

TEKST LUCY HOLL

ILLUSTRATIES JOYCE SCHELLEKENS

Een gulden gaf vader vroeger voor een 9 op het rapport. Een 8 was vijftig cent waard, een 7 leverde een kwartje op. Een 6 of minder telde niet mee. Die cijferlijst kwam twee keer per jaar – met Kerst en aan het eind van het schooljaar. Vandaag de dag wordt alles gemeten en gerankt in het onderwijs, tot tienden achter de komma. Terwijl al die cijfers in veel gevallen slechts een schijnzekerheid bieden, en al die toetsen en tentamens leiden tot nervositeit en faalangst. Steeds meer docenten zijn het beu om leerlingen 'af te rekenen' en willen naar manieren van les geven en beoordelen waar ze echt iets van leren. Formatief in plaats van summatiefbijvoorbeeld. Maar dat gaat niet vanzelf, want er zit veel geconditioneerd gedrag in de weg. Docent Rutger Cornelissen van het Ashram College in Alphen aan den Rijn: 'Leerlingen willen het liefst meteen uitleg krijgen, en docenten voelen zich van nature in hun element als ze uitleg kunnen geven. Ik net zo goed. Dan merk ik dat ik weer aan het vertellen ben, terwijl ik vragen zou moeten stellen.'

Afgelopen voorjaar. Terwijl de kinderen in groep 8 van de basisschool de bekende eindtoets maken, discussieert de politiek alweer over deze kwestie. Moet het schooladvies voor de keuze van de middelbare school het zwaarste wegen, of de eindtoets? En komt dat advies vóór of na de toets? Sinds 1970 kennen we de verplichte Cito-toets, destijds op voorspraak van hoogleraar psychologie

Adriaan de Groot ingevoerd als objectieve meetlat. Om ieder kind evenveel kansen te geven, onafhankelijk van eventuele bewuste of onbewuste vooroordelen van de leraar. Maar in 2014 is de wet aangepast. Vanaf dat moment komt het advies van de juf of meester als eerste. Dit advies is in principe doorslaggevend; de leerkrachten kennen hun koters immers door en door en zien de resultaten en de ontwikkeling door de jaren heen. Minder gedoe en stress dus voor die allesbepalende toets: een slecht resultaat heeft niet meteen gevolgen, terwijl een goed resultaat nog wel tot een heroverweging van het advies kan leiden. Bovendien zijn de scholen niet meer gebonden aan die ene Centrale Eindtoets (voorheen Citotoets), maar mogen ze ook kiezen uit een van de inmiddels vier goedgekeurde alternatieven.

Raar plan

En nu wil de Kamer - in ieder geval de regeringspartijen - het weer anders: eerst de score van de eindtoets afwachten en dan pas een schooladvies geven. Dat is veiliger en zorgt meteen voor minder discussie met (vooral mondige, hoogopgeleide) ouders die hun kind op een zo hoog mogelijk niveau in het middelbaar onderwijs geplaatst willen hebben. De koepels van onderwijsbesturen (PO-raad voor basisscholen en VO-raad voor middelbare scholen) zijn het daarmee eens. Een

‘Deze toets telt niet mee, dus het is een formatieve toets’ en andere misvattingen

Wessel Peeters, onderwijskundige en medeoprichter van Vernieuwonderwijs.nl, platform voor onderwijsinnovatie, ontcrachtte begin dit jaar in een blog vijf misvattingen over formatief toetsen. Een iets ingekorte versie.

1. ‘Deze toets is formatief, dus je krijgt geen cijfer.’

Een formatieve toets geeft leerlingen inzicht in waar zij staan en hoe zij verder komen. Dit staat los van het al dan niet geven van een cijfer voor de toets, sterker nog: een cijfer kan veel inzicht geven. Het belangrijkste is dat het formatieve cijfer geen summatieve waarde heeft. Er zijn ook andere manieren: het gebruik van een progressiebalk, percentage, letter of door het gebruik van *rubrics* (beoordelingsschaal voor vaardigheden).

2. ‘Deze toets telt niet mee, het is dus een formatieve toets.’

Het feit dat een formatieve toets geen summatieve waarde heeft, maakt de toets nog niet formatief. Bij een formatieve toets is het bijvoorbeeld belangrijk om effectieve feedback en feed forward te geven. Anders kun je beter spreken van een oefentoets of diagnostische toets: ook nuttig, maar geen formatieve toets.

3. ‘Je cijfer is het gemiddelde van de drie formatieve toetsen.’

Een formatieve toets heeft als doel informatie te verkrijgen over het onderwijsleerproces om hier sturing aan te geven. Bedoeld voor feedback en bijsturing. Op het moment dat een toets meetelt voor een cijfer, al is het maar voor één procent, wordt het primaire doel voor de leerling het behalen van resultaat: het gaat dan dus minder over leren.

4. ‘Formatieve toetsen gaat over toetsen maken.’

Nee, in de kern gaat het over het evalueren van het leren. Dit kan via traditioneel toetsen (summatief wordt formatief), maar bijvoorbeeld ook door producten of handelingen in de klas. De termen formatief evalueren en formatief handelen zijn minder verwarrend.

5. ‘Formatieve toetsen zijn geplande momenten.’

Bij formatief toetsen wordt al snel gedacht aan geplande feedbackmomenten, waarbij de docent het werk van de leerling nakijkt en van feedback voorziet. Maar vaak gaat het juist om formatief handelen: kortdurende interventies tijdens de les om de leerling aan te zetten tot nadenken en om inzicht te krijgen en te geven in de leerresultaten. Denk aan het stellen van klassikale vragen met wisbordjes, klassikale discussies of korte quizjes. De kern is informatie verkrijgen over het onderwijsleerproces en hier sturing aan geven: dit kan op veel verschillende manieren.

VAN DEN BERG: 'EEN LEERKRACHT HEEFT DE RESULTATEN VAN EEN EINDTOETS NIET NODIG OM EEN GOED SCHOOLADVIES TE GEVEN. ER ZIJN VOLDOENDE GEGEVENS BESCHIKBAAR.'

rapport van het Centraal Planbureau (CPB) en een onderzoek van de Universiteit van Utrecht vormen de directe aanleiding. Het CPB concludeert dat adviezen aan kinderen van laagopgeleiden ook na een goede eindtoets zelden naar boven worden bijgesteld. Nog steeds ongelijke kansen dus. De Utrechtse wetenschappers stellen vast dat de eindtoets niet beter is dan het advies van de leraar - en omgekeerd. Een combinatie van die twee lijkt dus de beste oplossing.

Tsja, reageert leerkracht Sjoerd van den Berg van basisschool De Ark in Haarlem in *de Volkskrant*: 'Ik vind dit een heel raar plan. Een leerkracht heeft de resultaten van zo'n eindtoets helemaal niet nodig om een goed schooladvies te geven. Er zijn voldoende gegevens beschikbaar. We kijken bij ons op school met een aantal leerkrachten en de intern begeleider naar de ontwikkeling van een kind. Daarbij gebruiken we toetsresultaten vanaf groep zes, maar we nemen ook andere aspecten mee: hoe zelfstandig is het kind, waar liggen zijn interesses, kan het plannen, is het gemotiveerd? Dat toetst zo'n eindtest allemaal niet.' Kinderen worden ongetwijfeld weer nóg vaker naar trainingen gestuurd om hen klaar te stomen voor het *moment suprême*. Interim-leraar Sanne Kuyt: 'Als de toets wijst op havoniveau, maar de werkhouding op hooguit vmo-theoretische leerweg, moet je sterk in je schoenen staan. Voet bij

stuk houden. En vaak zul je het niet redden als leerkracht. Want jij baseert je op niet-meetbare dingen, terwijl de toets harde data levert.'

Strikte normen

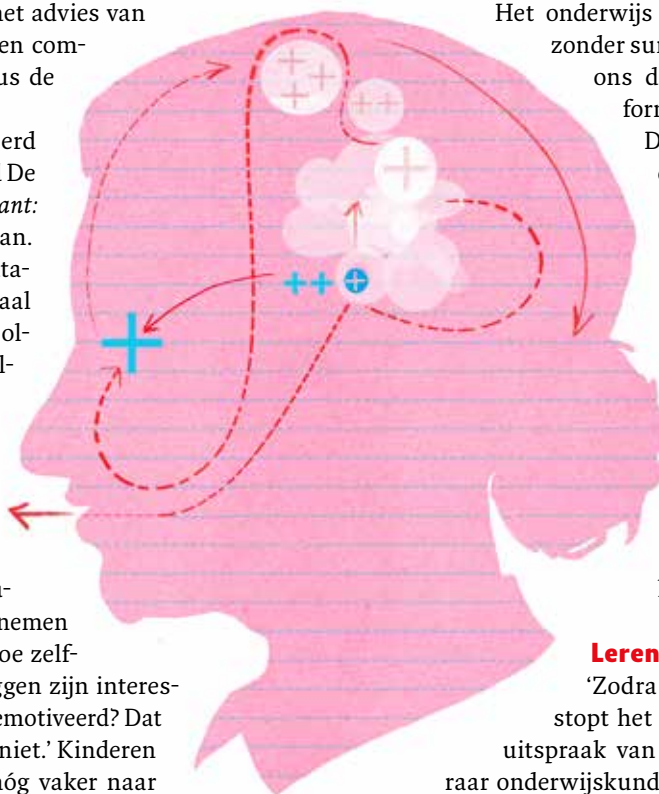
Zo'n eindtoets in het basisonderwijs is het ultieme voorbeeld van summatief toetsen: de leerling moet alles laten zien wat hij of zij in huis heeft. Deze manier van toetsen is prestatiegericht en gebonden aan strikte normen. Iets is goed of fout. De balans wordt opgemaakt, er volgt wellicht een diploma of selectie. Voor de leerling komt het aan op dat ene cruciale moment. Bij summatief beoordelen draait het om de toets, niet om het leren zelf. Het huidige onderwijs hangt van dat soort toetsen, testen, tentamens en examens aan elkaar, op alle niveaus. Het is het doorgeslagen Angelsaksische idee van meten is weten, vinden critici. Meten zou houvast en objectiviteit geven, maar dat is een schijnzekerheid, stellen zij. Het is maar een momentopname en slechts een deel van de werkelijkheid, ook nog eens beïnvloed door allerlei factoren. Tegelijkertijd is er een sterk groeiende onderstroom van docenten die zich roert.

Het onderwijs kan wellicht nooit volledig zonder summatieve toetsen, maar geef ons daarnaast meer ruimte voor formatief toetsen, bepleiten ze.

Die manier van toetsing is niet een eindpunt maar juist de start voor het leren. Het gaat niet om 'afrekenen' en oordelen, maar om feedback en ontwikkelen. Het draait om evalueren tijdens het leerproces. Dat stimuleert en ondersteunt. Een leerling krijgt meer zicht op zijn of haar eigen leerproces en bekijkt samen met de docent en soms ook medeleerlingen wat hem of haar te doen staat.

Leren reflecteren

'Zodra leerlingen een cijfer krijgen, stopt het leren', luidt een geveugelde uitspraak van de Britse emeritus hoogleeraar onderwijskunde Dylan Wiliam. Wie slecht scoort, raakt ontmoedigd. Wie goed scoort, heeft de neiging op zijn lauweren te rusten. *Creating the Schools Our Children Need: Why What We're Doing Now Won't Help Much (And What We Can Do Instead)*, luidt de titel van zijn bekendste boek.

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

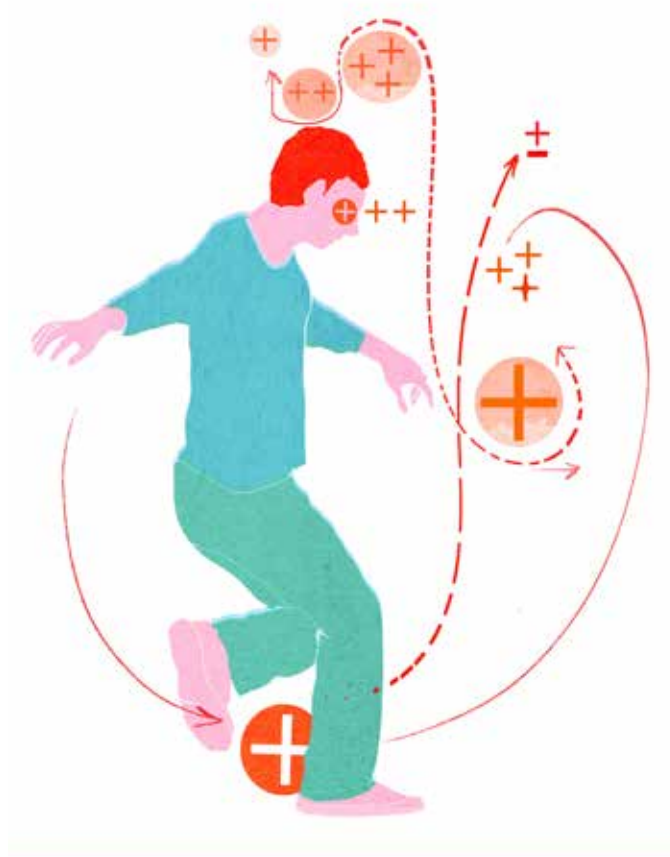
Afgelopen september was deze goeroe van het formatieve toetsen in Nederland. Een cijfer op zich zegt niet waaraan een individuele leerling nog moet werken, vertelde Wiliam tijdens zijn presentaties. Een goede leraar is volgens hem iemand die eerst goed bepaalt waar de leerling staat in zijn of haar leerproces, dan samen met die leerling de juiste route uitstippelt en tussendoor steeds kijkt hoe de leerling vordert en of er bijgestuurd moet worden. Een cyclisch proces van feed up (wat zijn de leerdoelen en succescriteria?), feedback (hoe staat het ervoor, wat beheerst iemand al?) en feed forward (hoe komt de leerling verder?). Wiliam heeft veel onderzoek naar formatief beoordelen gedaan en is ervan overtuigd dat het werkt. 'Leerlingen zijn meer betrokken bij het monitoren van hun eigen leerproces, ze vragen vaker om opheldering van zowel de leraar als hun leeftijdgenoten en zien de leraar eerder als coach dan als iemand die hen beoordeelt. Hun prestaties worden beter.' Leerlingen leren reflecteren, kritisch denken en zien wat ze goed en fout doen. Ze leren van hun fouten en leren leren. Precies dat wat de huidige maatschappij vraagt. Wiliam is overigens niet per se tegen toetsen en cijfers geven, maar dat moet minder dominant zijn, want het geeft stress en demotiveert. 'Leerlingen kunnen gaan denken dat ze een mislukking zijn en dat is nergens voor nodig', verwoordde hij in een interview in dagblad *Trouw*.

Toetsrevolutie

Effectief vragen stellen, feedback geven, het organiseren van toetsdialogen, *self-assessments*,

WILIAM: 'LEERLINGEN KUNNEN GAAN DENKEN DAT ZE EEN MISLUKKING ZIJN EN DAT IS NERGENS VOOR NODIG.'

peer-assessments en het formatief gebruiken van summatieve toetsen (de uitkomst van een toets als begin van een nieuw leerproces): dit soort werkwijzen heeft positieve leereffecten, concluderen ook Dominique Sluijsmans en René Kneyber. De eerste is lector professioneel beoordelen aan Zuyd Hogeschool, en de tweede is wiskundeleraar, columnist en maker van podcasts onder de titel *Flip the System*, over onderwijsbeleid en professionaliteit. Het tweetal schreef samen met anderen het boek *Toetsrevolutie: Naar een feedbackcultuur in het voortgezet onderwijs* en een vergelijkbaar tweede deel over het hoger onderwijs. Gratis te downloaden via Toetsrevolutie.nl, een site opgezet door mensen die ook een jaarlijks congres organiseren. Wiliam was hier ook op uitnodiging van Sluijsmans en Kneyber. Niet voor het eerst overigens, want vier jaar geleden was hij al eens op bezoek in Nederland bij het ministerie van Onderwijs. 'Veranderingen in het onderwijs gaan heel langzaam', stelt hij in het genoemde interview in *Trouw*. 'Op het ministerie vonden ze mijn plannen interessant. Formatief evalueren belandt echter als zoveelste punt op een lijstje, naast mindfulness en meditatie. Zonde, want we weten dat leerlingen bij wie we dit toepassen minstens 25 procent meer

voortgang per jaar boeken. Soms denk ik dat ik zelf een slechte leraar ben, want maar weinig mensen willen luisteren.'

Cijferfetisjisme

De Britse onderwijskundige loopt aan tegen het gegeven dat summatief beoordelen in het huidige onderwijs diepgeworteld is. Jongeren groeien op in een cultuur van cijfers krijgen en scoren. Daardoor bekommeren ze zich vaak minder om het leerproces op zich: ze willen koste wat kost hoge punten halen en liefst precies weten wat belangrijk is voor een toets. In de dagen voor een test of examen de stof in het hoofd stampen is natuurlijk van alle tijden. Maar dit zogenaamde *binge*-leren lijkt alleen maar toe te nemen. Terwijl we donders goed weten dat kennis zo niet gedijt. 'Cijferfetisjisme resulteert uiteindelijk in een verlies-verliessituatie. Cijfers (maar ook protocollen en normen) dienen vooral de bedrijfseconomische wijze waarop onderwijsinstellingen gecontroleerd en gestuurd worden', valt te lezen op de site vernieuwonderwijs.nl, een platform van, voor en door docenten die geïnteresseerd zijn in onderwijsinnovatie. Het zijn woorden van David Majij en Paulette Engelen van Neuro Habits. Onder deze naam brengen zij als gedragswetenschappers hun expertise en theorieën over gedragsverandering op een toegankelijke manier over 'op iedereen die niet langer de slaaf wil zijn van zijn eigen gewoonten'.

Of wat te denken van de noodkreet die docent primair onderwijs Jasmijn Saleh Bakir onlangs in het *Eindhovens Dagblad* liet horen? 'Wat levert steeds weer toetsen uiteindelijk op? Stress! Stress bij leerlingen, die hooggespannen verwachtingen hebben. Stress bij ouders, die een nerveus kind kalmerend moeten toespreken. Stress bij docenten,

want toetsen moeten nagekeken en geregistreerd worden. En als blijkt dat resultaten achteruit zijn gegaan, word je daarop afgerekend door het schoolbestuur, de inspectie en het ministerie. Terwijl wij allang kunnen verklaren wat het probleem is en weten wat we daaraan kunnen doen. Deze toetscultuur werkt in de hand dat docenten resultaten kunstmatig ophogen of zich genoodzaakt voelen de inhoud van de toetsen vooraf te oefenen met de leerlingen. Geeft dat een goed beeld van de cognitieve ontwikkeling?'

Toetsdeskundigheid

We weten ook wel dat toetsen en examens op dit moment onvoldoende bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs, meldde de Onderwijsraad eind vorig jaar in een advies aan de overheid. De toetspraktijk is uit balans voor alle onderwijssectoren, aldus de raad. 'Beslissende toetsing (bij al dan niet overgaan) neemt veel tijd in beslag. Er is weinig ruimte voor formatieve toetsing om het leerproces

Omdenken

Jongen (10) over toetsen: ‘Volgens mij is de toets vooral voor de juf, zodat ze weet wat ze de volgende keer beter uit moet leggen.’

(*Omdenken*, Berthold Gunster)

van leerlingen en studenten te ondersteunen. Er is veel kwantitatieve toetsing (met gesloten vragen) en minder kwalitatieve toetsing (mondeling tentamen, presentaties of werkstukken). En toetsen en examens worden vaak niet door leraren en docenten zelf gemaakt, zodat ze zich minder eigenaar voelen van hun onderwijspraktijk.’ Volgens de Onderwijsraad hoeft het allemaal niet radicaal anders, maar er is wel meer evenwicht nodig, binnen duidelijke kaders, met toezicht van de rijksoverheid en met standaard-eindtoetsing. Binnen die kaders kunnen scholen dan vaker zelf kiezen voor bijvoorbeeld formatieve evaluatie en kwalitatieve toetsingsmethoden. Leraren en docenten hebben dan wel meer toetsdeskundigheid nodig, dus daar moet meer aandacht voor komen in de lerarenopleidingen en nascholingstrajecten, aldus het advies.

Het klinkt allemaal nog aardig abstract. In een vijfjarig traject heeft Cito in opdracht van het ministerie van ocw al wel de zogeheten Diagnostische Tussentijdse Toets (DTT) ontwikkeld, om

informatie te geven over het niveau van de leerling aan het eind van de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Geschikt voor formatief evalueren. Een paar honderd scholen hebben meegedaan aan een pilot. De test is er nu, maar wordt niet verplicht gesteld. Samen met expertisecentrum leerplanontwikkeling slo heeft de vo-raad in het voortgezet onderwijs bovendien een aantal leernetwerken opgezet om te experimenteren met formatief evalueren.

Tegelijkertijd staan steeds meer docenten te popelen om anders met toetsen om te gaan, zo lijkt het. Minder toetsen als ‘afrekeninstrument’, minder nakijken, meer echt onderwijs. Recentelijk vond het landelijke congres Toetsen & Examineren in het Hoger Onderwijs plaats, met lezingen zoals ‘Formatief toetsen in relatie tot effectieve leerstrategieën’ en ‘Een school zonder vakken of cijfers’. Een bootcamp (de hele dag één onderwerp uitwerken in een kleine groep) van Dominique Sluijsmans van Toetsrevolutie.nl zat razendsnel vol.

Leren zonder cijfers

De echte verandering komt misschien ook wel van onderop. Van steeds meer individuele leraren die het anders willen doen en aan de slag gaan binnen hun eigen klas, team of soms complete school. Een van hen is Jörgen van Remoortere, leraar wiskunde aan het Ashram College in Alphen aan den Rijn. Met collega’s Arjan Moree en Martin Ringenaldus zette hij in 2017 de besloten Facebookgroep Actief leren zonder cijfers op ‘voor docenten die (willen) experimenteren met formatief lesgeven en het loslaten van de cijfercultuur’. Ze gingen uit van een paar honderd geïnteresseerde collega’s, maar inmiddels staat de teller op meer dan achtduizend leden. Online wisselen ze van gedachten over alternatieve vormen van toetsen en beoordelen.

**SALEH BAKIR: ‘DE TOETSCULTUUR
WERKT IN DE HAND DAT DOCENTEN
RESULTATEN KUNSTMATIG OPHOGEN OF
ZICH GENOODZAAKT VOELEN DE INHOUD
VAN DE TOETSEN VOORAF TE OEFENEN
MET DE LEERLINGEN.’**

Van Remoortere maakte een jaar of tien geleden de overstap van bedrijfsleven naar onderwijs en noemt zichzelf op zijn blog (jvremoortere.wordpress.com) 'een docent wiskunde zoekende naar zijn onderwijsvisie'. 'Ik heb anderhalf jaar geleden bewust gekozen voor het Ashram College', vertelt hij. 'Hier is veel aandacht voor formatief en cijferloos lesgeven.' De brede leergemeenschap (mavo-havo-vwo) in Alphen aan den Rijn stond er een paar jaar geleden slecht voor. De leerlingenaantallen liepen terug, de inspectie oordeelde negatief. Er moest snel iets gebeuren en de school besloot haar complete onderwijsconcept om te gooien. De Nieuwe Brugklas was een feit. 'We geven geen cijfers meer en pakken alles formatief aan. We werken met coaches. Leerlingen mogen in projecten hun eigen verwonderingsvragen stellen en geven daar op een scrum-achtige manier invulling aan. Een aantal vakken geven we geïntegreerd', somt Van Remoortere op. Voor de tweede klas geldt hetzelfde. Volgend schooljaar gaat een deel van het concept mee naar de derde klas. Niet alles: als de leerlingen profielen met specifieke vakken moeten kiezen, wordt vakoverstijgend lesgeven lastig. En in 3-mavo krijgen ze wel weer cijfers, want dat verlangt het wettelijke Programma van Toetsing en Afsluiting (PTA). 'Ouders schrokken in het begin wel even en vroegen wat we gingen doen. Daarom

hebben we klankbordgroepen, waarin ouders meekijken en meedenken. Kinderen krijgen geen ouderwetse rapporten zoals leeftijdsgenootjes. Ouders zitten niet per se aan de cijfers vast, is onze ervaring, maar ze willen wel weten hoe het op school met hun kind gaat.'

Verkennen vraagt tijd

Docenten moesten ook wennen. Een groep van twaalf docenten en de schoolleiding zette het nieuwe concept in slechts drie maanden tijd neer, er was niet veel ruimte om iedereen daarbij te betrekken. 'We hebben het eerste jaar echt nodig gehad om samen te verkennen wat formatief lesgeven nu eigenlijk is en hoe we de vorderingen kunnen bijhouden.' Voor alle vakken zijn er nu leerdoelen. Zit een leerling op niveau beginner, in ontwikkeling, gevorderd of expert? Alle vaardigheden

**VAN REMOORTERE: 'OUDERS ZITTEN
NIET PER SE AAN DE CIJFERS VAST,
MAAR ZE WILLEN WEL WETEN HOE HET
OP SCHOOL MET HUN KIND GAAT.'**

staan precies beschreven, zodat een leerling heel gericht naar zo'n volgend niveau kan toewerken. Leerlingen hebben hun persoonlijke portfolio. Regelmatig zijn er lesvrije bufferweken. Elke leerling bepaalt met zijn of haar coach waaraan hij of zij in zo'n week specifiek wil werken.

Het nieuwe concept trekt nieuwe leerlingen. Jörgen van Remoortere: 'Van ouders horen we "O, had ik dit zelf ook maar gehad vroeger." We trekken eigenlijk door wat leerlingen op de basisschool ook al doen: werken met doelen, met weektaken. Als ik onze leerlingen op open dagen hoor vertellen wat ze doen, wat ze leren en hoe ze leren, ben ik trots. Ze werken veel gericht, veel bewuster. Niet allemaal met dezelfde schoolhouding: de één is leergierig, voor de ander blijft leren een moetje. Daarom is coaching ook zo belangrijk. Ik zit eens per twee weken twintig minuten met elke leerling. We kijken naar de voortgang: hoe zit je in je vel, hoe leer je, wat heb je nodig? Dat is intensief, er is minder vluchtgedrag. Iedere leerling kan eigen ontwikkelstappen maken.'

Van Remoortere schat dat tachtig procent van de docenten op het Ashram College 'om' is, twintig procent worstelt met het concept. 'Docenten moeten hulp krijgen vanuit school of zich realiseren dat dit niet bij hen past. Ook in het basisonderwijs heb je verschillen, van Dalton tot Jenaplan en van Montessori tot Vrije School. Dus kies, als leerling

en als docent.' Natuurlijk gaat het niet vanzelf. Nog niet iedereen vult het coachen op dezelfde manier in. En formatief beoordelen is een proces. 'Het duurt een jaar of drie, vier voordat de cultuur is veranderd. Er zijn collega's die vooroplopen, anderen kost het wat meer tijd. Het blijft zoeken hoe je gaandeweg je proces van lesgeven polst of de leerlingen het volgen. Maar er is veel meer overzicht en inzicht, we leggen alles goed vast. Nu kunnen we ook veel concreter zijn in gesprekken met ouders. Niet: "Uw zoon scoort voor Engels een 6-je", maar: "Uw zoon is goed in woorden, maar heeft moeite met grammatica".'

Expeditie Nederlands

Het Ashram College in Alphen aan den Rijn heeft formatief beoordelen schoolbreed omarmd. Op het Candea College in Duiven is vooral de sectie Nederlands er een jaar of drie geleden vol ingedoken. Docent Rutger Cornelissen: 'Collega Arnoud Kuijpers werd in 2015 verkozen tot Beste leraar Nederlands. We barsten samen van het

CORNELISSEN: 'WE KREGEN ALLE RUIMTE OM ALLES OP Z'N KOP TE ZETTEN, OOK VAN ONZE EIGEN SCHOOLLEIDING.

enthousiasme om te experimenteren en hebben bijvoorbeeld een map in Google Drive opgezet om lesmateriaal in het land te delen.' Op een dag vroeg het bestuur van de Gelderse Onderwijsgroep Quadraam - waar het Candea College onderdeel van is - aan hen wat ze nu eigenlijk anders wilden, anders konden, en wat de obstakels waren. 'We kregen alle ruimte om alles op z'n kop te zetten, ook van onze eigen schoolleiding. Het begon met fundamentele vragen: waarom doen we het zoals we het doen, waarom werken we eigenlijk met cijfers?'

Expeditie Nederlands ging van start in havo 3, om niet meteen in te breken in de examenklassen met alle vaste examenstructuren. 'Je kunt niet zomaar aan de cijfers komen. Arnoud en ik houden van ontwikkelen, en van de onzekerheid en gezonde stress die daarbij horen, maar veel collega's hebben ook behoefte aan vaste structuren. Formatief beoordelen roept veel vragen en kritiek op. Daar moet je zin in hebben.'

Leerlingen krijgen nu bij Nederlands één, twee of drie plusjes voor hun opdrachten. Er is dus ruimte om te groeien en te verbeteren. Belangrijk is dat ze reflecteren op hoe ze het doen en het heft in eigen handen nemen. Uiteindelijk moeten ze een bepaald aantal plusjes halen. Via een formule wordt dat alsnog omgerekend naar een cijfer, want daar vraagt het bestaande systeem om.

Minder stress

Universiteit Utrecht deed onderzoek naar Expeditie Nederlands. Studenten observeerden tijdens de les en enquêeerden enerzijds leerlingen van het Candea College (havo 3) en anderzijds van een school zonder formatief toetsen. De Candea-leerlingen laten een duidelijk 'verhoogde doeloriëntatie' en 'zelfregulatie' zien. Ze ervaren minder stress en durven meer fouten te maken. Cornelissen: 'Ik moest wennen aan die termen, maar simpel gezegd denken onze leerlingen actief na over

het leren. We zaten echt zenuwachtig als schoolkinderen in de banken toen de onderzoekers hun resultaten presenteerden. Alsof we ook een onvoldoende konden krijgen. Al hadden we zelf al sterk het gevoel dat we het goed doen en met kleine stapjes verder komen.'

Net als in Alphen aan den Rijn blijft het ook hier een lastig proces, te meer omdat formatief toetsen nu beperkt blijft tot één vakgroep binnen de hele school. Leerlingen (en ook ouders) zitten heel sterk vast in het cijfersysteem, merkt Rutger Cornelissen. 'In onze methode krijgen ze meerdere kansen op de weg naar het realiseren van hun leerdoelen, indien nodig met persoonlijke begeleiding. Maar toch blijkt dat wel even wennen als je het als een soort 'grondrecht' ziet om een slecht cijfer weer op te halen met een ander onderdeel. Achteroverleunen op een cijfergemiddelde noem ik dat.'

Formatief lesgeven is echt anders, voor leerlingen én docenten, benadrukt Cornelissen. 'Het gaat erom dat leerlingen leren om zelf na te denken over hun leerproces: wat begrijp ik, wat nog niet, hoe weet ik dat, welke hulpmiddelen heb ik om verder te komen? Soms moet je als docent bewust een stapje terug doen om het leerproces bij de leerling te laten.' Lastig voor zowel leerlingen als docenten, omdat ze beiden geconditioneerd zijn door een frontale lesscultuur. 'Leerlingen willen het liefst meteen uitleg krijgen, docenten voelen zich van nature in hun element als ze uitleg kunnen geven. Ik net zo goed. Dan merk ik dat ik weer aan het vertellen ben, terwijl ik vragen zou moeten stellen. Uiteindelijk houden mensen van het bekende van het bestaande systeem. Loslaten van zekerheden is in het onderwijs niet gemakkelijk. Bij vlagen is er zoveel ruis, dat ik terugverlang naar het gemak van het oude. Maar we gaan door, onze expeditie zet me steeds enorm aan het denken over het onderwijs en over allerlei vaste aannames. We weten heel goed wat we aan het doen zijn.' ■